

KISZELY KINGA¹, SZALAY KRISZTINA²

KÖRNYEZETI ATTITÚD VIZSGÁLATA ALSÓ TAGOZATOS GYERMEKEK KÖRÉBEN

¹Tanító szak, Eszterházy Károly Egyetem Jászberényi Campus, ²Eszterházy Károly Egyetem Pedagógia Kar Jászberényi Campus 5100 Jászberény Rákóczi út 53.

Összefoglaló

Napjainkban az emberiségnek súlyos környezeti problémákkal kell szembenéznie. Ezen problémák megoldásában az egész társadalomnak komoly szerepe van, az egyes emberek cselekedetei önmagukban nem jelentenek megoldást. Vissza kell állítani a kiegyensúlyozott kapcsolatot ember és természet között. Ehhez azonban „ki kell nevelni” egy olyan generációt, amely aktív, a környezet iránt pozitív attitűd készlettel rendelkezik, és cselekedni is tud. A környezeti nevelés első színtere a család, később azonban, az intézményesített nevelés-oktatás során rendkívüli fontossággal bírnak a különböző intézmények, ezeken belül pedig a pedagógusok, akik segíthetnek a helyes attitűd kialakításában. Ebben a munkában az általános iskola alsó tagozatában vizsgáljuk a pedagógusok és a gyermekek környezettel szembeni attitűdjét és a környezeti nevelés hatásosságát. Megállapíthattuk, hogy a pedagógusok számára fontos a környezeti nevelés, az iskolák felszereltsége azonban nem minden esetben megfelelő. A 10-12 éves gyerekek lexikai tudása környezetvédelmi témákban jó, hozzáállásuk pozitív, különösen az élővilágot veszélyeztető hatásokkal tudnak azonosulni. Gyakorlatban azonban nem mindig alkalmazzák ismereteiket, valószínűleg szokásaikat még nagyban a családi minta határozza meg.

Kulcsszavak: *attitűd, fenntartható fejlődés, környezeti nevelés, környezettudatosság*

Elfogadva: 2021. 01. 15.

Elektronikusan megjelent: 2021.

KINGA KISZELY¹, KRISZTINA SZALAY²

MONITORING THE ENVIRONMENTAL ATTITUDE AMONG 10-12 YEARS OLD CHILDREN

¹Primary School Teaching BA, Eszterházy Károly University
Jászberényi Campus, ²Eszterházy Károly University, Jászberényi
Campus 5100 Jászberény Rákóczi út 53.

Abstract

Nowadays, we have to face many environmental problems therefore aiming a harmonious coexistence with nature became a priority. The whole society should participate in the development of a sustainable lifestyle and the preservation of the ecosystem. By reason of these facts, education of environmental awareness has a significant importance and environmental education has to start in childhood. That is why the education of natural sciences has a priority during the early years of the educational process. The main goal of this process to form an appropriate, positive attitude towards the environment. In our study we used a questionnaire to monitor the knowledge of children about environmental problems, and the environmental attitude of both primary school teachers and children. Primary school teachers were dedicated to develop a sustainable lifestyle in children and to explain them the importance of the protection of our environment, although they complained about the lack of appropriate visual aids and computation models. Children, aged between 10-12 possess a good lexical knowledge about environmental problems their attitude towards nature preservation and sustainable lifestyle is positive, however, their everyday activities do not always reflect this positive attitude. In that age they usually follow the family practice, therefore to compensate bad family habits, positive examples provided by their teachers are especially important.

Keywords: *attitude, environmental education, environmental awareness, sustainable development*

Accepted: 15. 01. 2021.

Published online: 2021.

Bevezetés

Az emberek életében mindig kiemelkedő jelentőséggel bírt az őket körülvevő környezet. Napjainkban kiemelten fontos a természet és az ember közötti kapcsolat, hiszen számtalan környezeti problémával szembesülünk. A kedvezőtlen folyamatok megállításában, az egyensúlyi állapotok visszaállításában a társadalomnak döntő szerepet kell vállalnia, ezért vált kiemelten fontossá a környezettudatosságra nevelés, amit már gyermekkorban el kell kezdeni (AGÁRDY, 1995; ALBERT, 2013). Emiatt a hazai oktatásban is megfigyelhető a természettudományos tantárgyak fontosságának növekedése (BIRÓ, 2012). A helyes környezeti attitűd kialakítása pedig a nevelés egyik fő céljává vált (LÜKŐ, 2003). Kutatásom célja, hogy a környezeti attitűd összetevőinek eltérő jelenlétét, illetve különböző környezeti problémákhoz történő eltérő emocionális viszonyulást és a környezeti nevelés eredményességét vizsgáljam.

A környezeti nevelésnek túl kell mutatnia az ismeretek átadásán, állampolgári nevelésnek és személyiségfejlesztésnek is meg kell valósulnia. Olyan oktatásra van szükség, amellyel a gyermekekben a fenntarthatóság elvét tükröző szemléletmód alakítható ki, és a gyerekek emocionális viszonyulása, cselekedetei is ezt az elvet támogatják (CZIPPÁN és mtsai., 2012; MAJOR, 2012; PAKSI, 2013).

Fenntarthatóság fogalma

„A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.” (LÁNG, 2008).

A fenntarthatóság három összetevőjeként az ökológiai, társadalmi és gazdasági egységet jelölik meg. Manapság negyedik összetevőként az embert is megnevezik, ami ilyen megjelölésben helytelen, hiszen a fenntartható fejlődés fogalma az egymást követő generációk közötti harmóniát tűzi ki céljául, tehát helyes megközelítésben a negyedik dimenzió az idő. Azonban a definíció nem tekinthető teljesnek, ugyanis a környezetvédelem és az erőforrások takarékos használata nem jelenik meg csak a közvetett értelmezésnél. A fenntartható fejlődést tulajdonképpen egy viszonyrendszerként kell értelmezni, amelynél a társadalom és a környezet együttesét kell figyelembe venni, és a folyamatos változásokhoz állandóan alkalmazkodni kell, ami csak úgy lehetséges, ha a rendszerek működési elveit tudatosítjuk, és azok szerint cselekszünk (SZLÁVIK, 2013).

A nemzetközi környezetvédelmi dokumentumok

A környezetvédelemmel kapcsolatos látásmód fejlődésének következtében a nemzetközi egyezmények területén is kiemelten foglalkoznak a környezeti hatásokkal. A társadalmat érintő közvetlen hatások mellett egyre inkább figyelembe veszik a természeti értékek megővését, a földi környezet és erőforrásainak védelmét. A nemzetközi környezetvédelmi megállapodások létrejöttének oka, hogy gyakran olyan környezetet érintő problémákat, folyamatokat kell megelőzni vagy visszaszorítani, melyek az országhatárokon túlmutatnak, vagy olyan közös érdekelttségű régióra vonatkoznak, amelyre az országok fennhatósága nem terjed ki (BÁNDI és mtsai., 1994). A környezeti problémákat, mint a szennyezettség vagy az erőforrások kimerülése, először a Stockholmi Konferencián, 1972-ben említették meg, melynek hivatalos elnevezése: ENSZ Konferencia az Emberi Környezetről. Az ott született dokumentum a „Nyilatkozat az emberi környezetről” címet kapta. Mai napig érvényes döntések születtek, amelyeket hét főbb területre lehet osztani. Többek között, hogy a technika és a tudomány gyors fejlődésének köszönhetően a társadalom hatalmas mértékű változást idézett elő környezetében, viszont a jóléthez és a gazdasági fejlődéshez elengedhetetlen a környezeti értékek megőrzése és az emberi környezet fejlesztése. A felnövekvő generációk elengedhetetlen kötelezettsége a környezet megvédése, a problémák kiküszöbölése, amit gazdasági és szociális fejlődéssel párhuzamosan kell megvalósítani. A nemzeti kormányok felelőssége egy olyan környezetpolitika létrehozása, amely a hosszú távú célok elérését biztosítja, amihez szükséges az intenzív nemzetközi együttműködés. Ezt követően a környezetvédelem külön területté vált el az egyes országokban. A nyolcvanas éveket egy szemléletváltás jellemezte, rá kellett döbenniük, hogy a környezetromlás globális szinten megy végbe, a hatására bekövetkező problémák megoldása hosszú távú folyamat, összetett jellegük miatt, ugyanis természeti, gazdasági és szociális területeket egyaránt érintenek. 1984-ben kiadták a Közös Jövőnk Jelentést, amely hatására a fenntartható fejlődés került a középpontba. 1992-ben került sor a második világkonferenciára az ENSZ szervezésében Rio de Janeiróban. Több egyezmény került elfogadásra, melyek közül a biodiverzitás-védelmi és a klímaváltozási megállapodás létrejöttével a nemzetközi politika állást foglal a társadalom és a természet közötti kapcsolat meghatározásában. 2000 decemberében az ENSZ Közgyűlése kitűzte a következő konferencia időpontját 2002-re, Johannesburgba „Világcsúcs Konferencia a Fenntartható Fejlődésről” címmel, melynek célja a riói konferencia óta eltelt időszak kiértékelése, további kötelezettségek, célok, feladatok kijelölése a fenntartható fejlődés érdekében. Az ENSZ mellett az Európai Unió vezetői is határozott lépéseket tettek a környezet megővése érdekében, 1997-ben elfogadták az Amszterdami Szerződést, mely nagy lépés volt az EU környezetpolitikájában, ugyanis az egyezmény kimondta a fenntartható fejlődés szükségességét (LÁNG, 2001).

A környezeti nevelés tartalma

A gyermekek fenntarthatósági eszmék irányában történő nevelése már a család szintjén el kell hogy kezdődjön. Ebbe a pedagógusoknak nincs beleszólása, viszont az intézményesített nevelés során a pedagógusoknak van kiemelt szerepe (ALBERT, 2013). A helyes környezeti attitűd kialakítása során rendkívüli fontossággal bír a kisiskoláskor, ekkor a szakismeretek életkornak megfelelő átadása, a pedagógus személye, pozitív attitűdje mély nyomot hagy a kisgyermekekben, amik egy életre szóló, a környezet megóvása szempontjából megfelelő viselkedés kialakításának alapja is (KÖNYA, 2018). A fenntarthatóságra nevelés hosszú, egész életen át tartó folyamatot ölel fel, ahol a tanulási folyamatban kiemelkedő szerepet tölt be a pozitív környezeti attitűd kialakítása, vagyis egy sajátos szemléletformálás, mely hatására cselekedni és elkötelezettséget vállalni kész állampolgárok kerülnek ki az iskolából, akik felelősségteljes döntéseket képesek meghozni gazdasági, társadalmi és ökológiai területeken egyaránt. A környezeti nevelés számos alapelvet és értéket jelenít meg, amely követett, illetve követendő példaként szolgál a társadalom számára. Az egyik legnagyobb prioritást élvező alapelv a környezeti nevelésben a rendszerszemlélet, vagyis hogy egyetlen környezeti problémát sem lehet egyetlen kiváltó okra visszavezetni, eszerint kiemelkedően fontos a részterületek szintézise. A fogalom másik értelmezése alapján azonban a holisztikus látásmód előtérbe helyezésére van szükség, hogy a világot egy egészként szemléljük, és észrevegyük, hogy bármilyen lokális cselekedet globális érdekeket szolgál. Ennek következtében a második alapelv, hogy a környezeti nevelésnek egyszerre kell lokálisnak és globálisnak is lennie. Eszerint olyan környezeti felelősséget kell kialakítani, aminek következtében helyi, vagyis lokális keretek között cselekvő, azonban a Föld mértékében gondolkodó egyén születik. Ebből adódóan egyszerre kell a jelenben élni és a jövőre gondolni, vagyis a jelen cselekedeteinek a jövő érdekeit egyaránt szolgálnia kell. A következő alapelv szerint a nevelésnek tevékenységorientálnak kell lennie, ugyanis a környezeti problémák megoldása csak úgy történhet meg végérvényesen, ha a gondolkodás és a cselekvés együttesen valósul meg. A problémák komplexitásának következtében társadalmi szintű szerepvállalás szükséges, ami a társadalom együttműködése nélkül kivitelezhetetlen. Ezek érdekében az együttműködő képesség kialakítását és fejlesztését helyezik előtérbe. Napjaink környezeti problémái folyton megújulnak, így a megoldás módszereinek is követniük kell a változást, ehhez azonban elengedhetetlenek azok a képességek, készségek, melyek a divergens gondolkodást segítik, mint a problémamegoldó képesség és a kreativitás (VICTOR, 2010).

A kitűzött célok eléréséhez és a feladatok megvalósításához a tanulási és tanítási folyamat teljes megújulása szükséges (FÜZNE, 2002; HAVAS, 2001). A Köznevelési törvény 45. § (2) kijelöli, hogy a Nemzeti alaptanterv alapján az oktatási intézmények kötelesek egy pedagógiai program és helyi tanterv készítésére. Ennek alapján az 1998/99-es tanév már háromszintű tantervi szabályozással indult. Ennek következtében egyetlen magyarországi köznevelési

intézmény sem működhet környezeti neveléssel kapcsolatos feladatok megvalósítása nélkül. A Nemzeti alaptanterv a környezeti nevelés feladatai között kiemeli a társadalom előtt álló környezeti problémákat, az emberiség felelősségét és lehetőségeit (LEHOCZKY, 1999).

A környezeti attitűd és a környezettudatosság

A környezettel szembeni helyes attitűd kialakítása kiemelt fontossággal bír, hiszen az ember személyiségének legerőteljesebb összetevője az irányultság. Az attitűd olyan elméleti fogalom a szociálpszichológiában, amely az irányultságot jellemzi. Jelentős hatást gyakorol a személyiség viselkedésrendszerére. Az attitűdök kölcsönhatások során a személyiséget vezérlik három területen, az értelmi, érzelmi és viselkedési területeken. Az attitűdök kialakulásának fontos szerepe van a társas környezet kialakításánál, megismerésénél és az interakciók során (CSEPELI, 2001). Definícióját máig sem tudták egyöntetűen megfogalmazni, leggyakrabban használt fogalma alapján értékelő viszonyulást jelent. A meghatározás alapján lehet kedvező vagy elutasító, esetleg ellenséges, akár semleges viszonyulás. Fontos azonban, hogy ezek az értékelő viszonyulások minden esetben egy konkrét személyre, eseményre, dologra irányulnak. Az attitűdök intenzitásukat tekintve is különbözhetnek az egyén értékelése alapján. Az attitűdök többsége tanult. A tanulás folyamatában az egyén a tárgy kognitív reprezentációját alakítja ki. A kialakított reprezentáció kognitív, affektív és viselkedéses információkat tartalmaz, ez szoros kapcsolatban áll a meglévő tudással és ismerettel. A meglévő ismeretek a kognitív területre hatnak, így új információ megszerzése által változhat az attitűd. Így lehet az oktatási folyamat során kialakítani egy pozitív, nemcsak elfogadó, hanem cselekvő attitűdöt (MAJOR, 2012).

Célkitűzések

Dolgozatom célja a tanulók környezeti attitűdjének széles körű vizsgálata, valamint az ezzel szoros kapcsolatban álló környezeti nevelés hatékonyságának, eredményességének elemzése a pedagógusok szemszögéből. Ezek alapján a kijelölt célok eléréséhez az alábbi vizsgálatokat végeztem el:

A tanulók környezettudatának, emóciójának és viselkedésének felmérése, majd ezek összehasonlító elemzése.

A környezeti nevelés fontosságának és feltételeinek vizsgálata.

A kutatásban részt vevő pedagógusok környezetvédelmi elkötelezettségének feltérképezése.

Módszerek

A széles körű vizsgálat érdekében pedagógusokat és a diákokat egyaránt bevontam a kérdőívek kitöltésébe. A kérdőívek segítségével a pedagógusoknál a környezeti nevelés fontosságára és a rendelkezésükre álló eszköztárra kérdeztem rá. A gyerekek tudását, hozzáállását és mindennapi gyakorlati tevékenységeit is néztem környezetvédelmi problémákkal kapcsolatban. A pedagógusok köréből az alsós tanítók, illetve az ötödik és hatodik osztályban tanító tanárok kerülhettek a kitöltők közé. A kitöltő gyermekek kilenc és tizenegy év közötti, negyedik osztályos tanulók. A primer kutatási módszerek közül a kérdőíves felmérést választottam mindkét esetben. A pedagógusok kérdőívkitöltése önkitöltős formában az interneten keresztül történt, míg a tanulók kérdőbiztos általi felügyelet mellett végezték el a feladatot. A kérdések tartalmaznak funkciójuk alapján fő és kiegészítő kérdéseket, illetve a válaszlehetőségek szerint egy- és többválaszos zárt és önálló véleményt kifejtő nyitott kérdéseket egyaránt. A kérdőívet kitöltő tanulók az abonyi Gyulai Gaál Miklós Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola diákjai. A kiválasztott iskolában emelt szintű ének-zenei oktatás folyik egyes osztályokban. A megkérdezett tanulók között szerepelnek zenei tagozatos és normál tanítási rendszerű gyermekek egyaránt. Az iskolában kiemelt szerepet tölt be környezeti nevelés. A környezeti nevelés programjának legfőbb feladatai között szerepel a tanulók környezettudatos magatartásának kialakítása, az életkoruknak megfelelő környezeti ismeretek elsajátítása és a környezetvédelemhez szükséges képességek és készségek kialakítása. A program tartalmaz tanórai és a tanórán kívüli feladatokat egyaránt. A tanórákon végzett környezeti nevelés elsősorban az alábbi kötelező feladatokat tartalmazza:

- a helyi tantervben szereplő természetismereti tárgyak tananyagait;
- az 5–8. osztályokban az osztályfőnöki órákon feldolgozott témákat.

A tanórán kívüli feladatok:

- gyalog- vagy kerékpártúra a környék környezeti értékeinek felfedezésére;
- környezetvédelmi vetélkedők;
- szelektív hulladékgyűjtés;
- iskola környékének gondozása;
- környezeti megfigyelések;
- zöld napok (fák ültetése, madártetők készítése, szemétszedés).

Az Iskolai Környezetnevelési Program egyértelműen leszögezi, hogy az iskolában tanító valamennyi pedagógus kötelező feladata a környezeti nevelés. Az iskola pedagógusai ennek eleget téve pozitív környezeti attitűdjükkel és példamutató magatartásukkal, illetve szakmai tudásukkal szorgosan igyekeznek tanulóik környezettudatosságát fejleszteni (LEHOCZKY, 1999). Számtalan környe-

zetvédelemmel kapcsolatos programon vehetnek részt az ide járó tanulók. Többek között kiemelném a gyerekek által leginkább kedvelt papírgyűjtést, amit az intézmény egy tanévben kétszer is megrendez.

Eredmények

Környezeti nevelés a pedagógusok szemszögéből

A kérdőívet 105 tanító és 43 szakos tanár töltötte ki, döntő többségében legalább 11 év szakmai tapasztalattal. A kitöltők 70%-a 40 évesnél idősebb, és 93,9%-a nő volt, ami a pedagógusi pálya előregedését és elnőiesedését tükrözheti. A válaszadók oktatási intézményét tekintve minden településforma megjelent, de döntő többségük városban tanít, az eltérő településformák arányosan oszlanak meg. A kérdőívben kitértem az iskola fenntartójára, hiszen Magyarországon több típusú intézmény figyelhető meg, a beérkezett válaszok alapján 80%-uk állami fenntartású intézményben, 15%-uk egyházi és a maradék 5% alapítványi iskolában dolgozik. Az eredmények szempontjából fontos, hogy a válaszadók 37%-a ökoiskolában tanító pedagógus. A kitöltők 78%-a úgy ítélte meg, hogy az általa tanított tantárgy szoros kapcsolatban van a környezeti neveléssel.

Az általános kérdések után a kitöltők a környezeti nevelés közoktatásban betöltött szerepét pontozták 1-től 5-ig (1: nem fontos; 5: legfontosabb). A kitöltők 90%-a legalább hármast rendel a környezeti nevelés fontosságához (1. ábra). A helyi tantervekben még hangsúlyosabban jelent meg a környezeti nevelés, a megkérdezettek többsége 4-es értéket rendelt hozzá (1. ábra). Az eredmények alapján az oktatást szabályozó dokumentumok megfelelően tartalmazzák és hangsúlyosnak tekintik a környezeti nevelést.

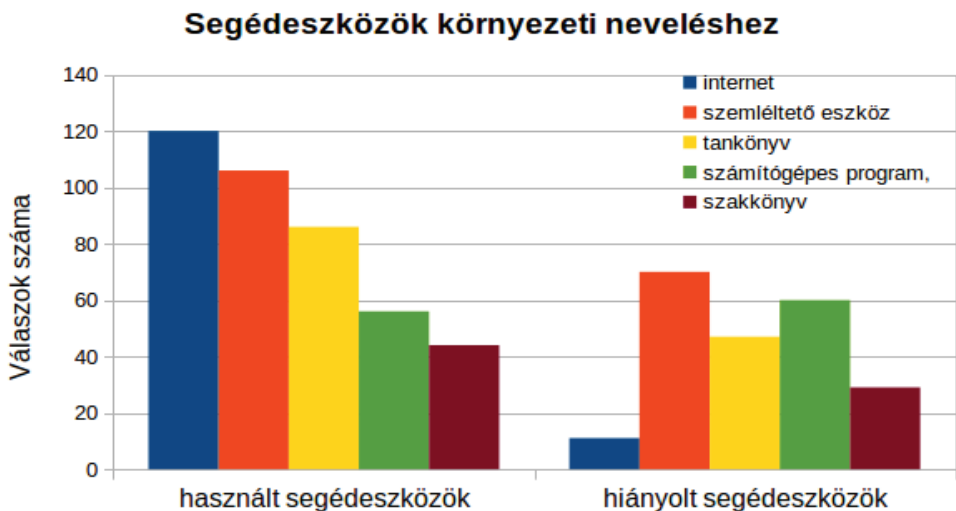

1. ábra. A környezeti nevelés fontossága a pedagógusok szerint.

A kérdőívet kitöltők 1–5-ös skálán (1: nem fontos, 5: legfontosabb) pontozták a környezeti nevelés fontosságát a közoktatásban (kék) és a helyi tantervekben (piros). Míg a közoktatásban a 3-as és 4-es értékeket közel azonos arányban választották, a helyi tantervénél egyértelműen a 4-es érték volt a leggyakoribb.

A válaszok alapján a környezeti nevelés hangsúlyosan jelenik meg a tantervben és a pedagógusok munkájában. A környezeti nevelés legfontosabb céljának a környezettudatos magatartás (89 válasz), illetve megfelelő környezeti attitűd (20 válasz) kialakítását tartották. Ennek ellenére arra a kérdésre, hogy az elmúlt hónapban hányszor foglalkoztak a pedagógusok környezeti neveléssel tanóráikon, a válaszadók 53%-a a soha vagy csak ritkán választ jelölte meg. Mindössze 6,8% volt azoknak az aránya, akik napi rendszerességgel foglalkoztak a témával tanóráikon.

A pedagógus-kérdőív további részében a környezeti nevelést támogató eszközöket, módszereket vizsgáltam. Az információs és kommunikációs technológiák fejlettségének következtében az IKT-eszközök oktatásban való megjelenése és elterjedése egyre hangsúlyosabb. Ennek eredményeként az oktatást támogató segédeszközök között, mint a szakkönyvek, tankönyvek, szemléltetőeszközök egyre népszerűbbé válnak a számítógépes programok és az internet használata. A beérkezett válaszok alapján a pedagógusok 91%-a az internetet használja legtöbbször oktatási segédeszközként, és szerencsére az internet kevés iskolából hiányzik már manapság. A pedagógusok szerint leginkább a szemléltetőeszközök és a számítógépes programok hiányoznak az oktatáshoz (2. ábra).

2. ábra. A környezeti nevelés oktatásához használt és hiányzó segédeszközök a pedagógusok véleménye alapján.

A környezeti neveléséhez leginkább használt segédeszközök az internet, a szemléltetőeszköz és a tankönyv. Szerencsére internet már majdnem mindenhol rendelkezésre áll, de a szemléltetőeszközöket sok pedagógus hiányolta az iskolákból. A másik leginkább hiányolt eszköz a számítógépes program volt, ez csak kevés iskolában található meg, ezért kevesen használják. Legkevésbé a megfelelő szakkönyvek hiányoznak.

Nyitott kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy a kitöltő pedagógusok szerint mi lehet a környezeti nevelés motivációs bázisa. Az eredményeket kiértékelve két meghatározás rajzolódott ki, a pedagógusok személyes elhivatottsága, illetve a szakmai elkötelezettségük. Ennek tükrében értékeltem a következő kérdést, ami a pedagógusok környezeti neveléssel kapcsolatos továbbképzését mérte fel. A válaszadók, akik 42%-ban több mint 25 éve tanítanak, soha vagy csak egyszer vettek részt környezeti neveléssel kapcsolatos továbbképzésen.

Összességében a pedagógus-kérdőív tükrében kijelenthető, hogy a környezeti nevelés elméleti rendszere, szabályozása megvalósul, azonban a gyakorlati tevékenységek hiánya, a rendelkezésre álló eszközök és módszerek nem megfelelő biztosítása kíséri a környezeti nevelés oktatását.

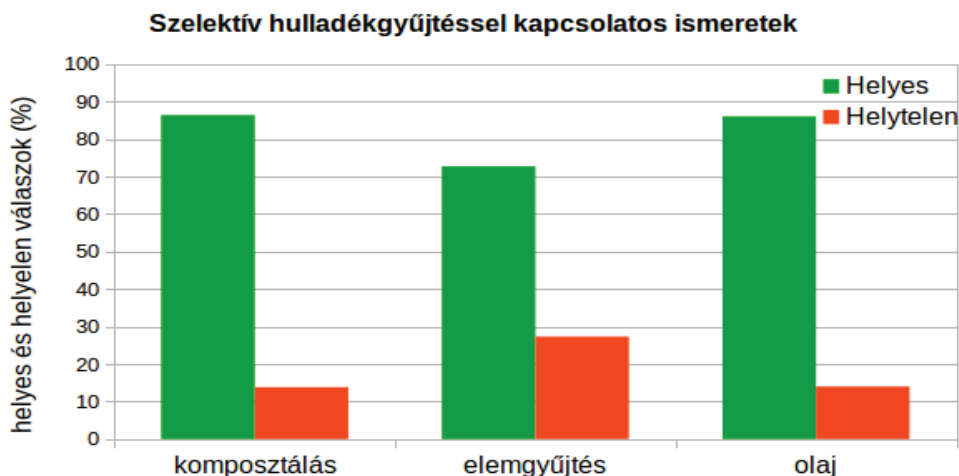
A diákok környezeti attitűdjének vizsgálata

A tanulói kérdőív felépítésénél több szempontot is figyelembe vettem: igazodtam a tanulók életkori sajátosságaihoz, emellett a környezettudatos attitűd három összetevőjének megfelelően állítottam össze a kérdéseket úgy, hogy az eltérő környezeti problémák közötti különbség is értékelhető legyen. A kérdőívem harminc kérdést tartalmazott, az első tíz kérdésben a tanulók környezeti tudását mértem fel, a következő tíz kérdés a környezethez való viszonyukat vizsgálta, az utolsó tíz kérdés pedig a környezetvédelem iránti tevékenységeiket tükrözte. A kérdőív kitöltésére negyvenöt perc állt rendelkezésre, és kérdezőbiztos segítette a munkájukat. A kitöltő tanulók kilenc és tizenegy éves, negyedik osztályos diákok voltak.

A diákok tudására vonatkozó kérdéseknél általánosságban megfigyelhető volt, hogy többségében a környezettudatos viselkedés szempontjából helyes válaszokat jelölték meg, pedig a kérdések több területet is felöleltek, megválaszolásukhoz széles körű tudásra volt szükség. Olyan globális környezeti problémákat érintő kérdéseket tettem fel a tanulóknak, amelyek például a hulladékgazdálkodással, az állatok élőhelyének veszélyeztetettségével, a Föld ivóvízkészletének fogyatkozásával, a természetes növényzet megőrzésével és az energiagazdálkodással voltak kapcsolatban.

Manapság globális problémává vált a hulladékgazdálkodás, az egyre növekvő hulladék mennyisége, annak szállítása, kezelése, deponálása miatt. A hulladék csökkentésének érdekében lokális változásokra van szükség. A legfontosabb, hogy ne termeljünk szemetet, de ha mégis, az szelektíven gyűjtve az újrahasznosítás jegyében történjen. Első kérdésem a háztartási hulladéokra vonatkozott.

A tanulók 77,3%-a szerint, ha csak azt vesszük, amire szükségünk van, illetve ha minőségi, hosszú élettartalmú termékeket vásárolunk, akkor lehetséges a háztartási hulladék mennyiségének csökkentése. Fontosnak tartották a szelektív hulladékgyűjtést is, 90% szerint ez lehetőséget ad az újrahasznosításra. A negyedik osztályos gyerekek 86,4%-a határozta meg helyesen, hogy mi a komposztálás, 72,7%-a tudta, hogy a használt elemeket elemgyűjtőbe kell elhelyezni, és 86% tudta, hogy a használt olajat külön kell gyűjteni (3. ábra). Az utolsó kérdéskor meglepő volt, hogy 14% szerint a használt olaj WC-be öntése a helyes eljárás, valószínűleg a használt olaj szelektív gyűjtése még nem eléggé terjedt el a háztartásokban.

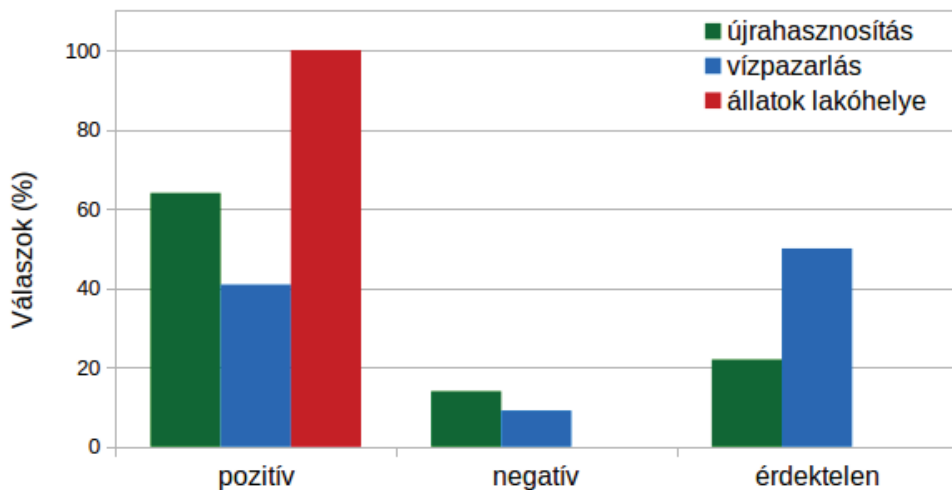
3. ábra. A 10–12 éves gyerekek szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos ismereteinek tesztelése.

A negyedik osztályos gyerekek többsége ki tudta választani a komposztálás helyes definícióját (komposztálás), tudta, hogy a használt elemeket (elemgyűjtés) és az olajat (olaj) külön kell összegyűjteni.

Össességében a hulladékgazdálkodást érintő elméleti kérdésekre a tanulók jelentős többsége helyesen válaszolt, de megfigyelhető, hogy az olyan elméleti kérdésekre, amelyek szoros kapcsolatban állnak a gyakorlati attitűddel, több helytelen válasz is érkezett, ami a napi tevékenységeikkel, a látott szülői mintával állhat szoros kapcsolatban.

Az átfogó kutatás érdekében ebben a témában is tettem fel a tanulók emócióját tükröző kérdéseket. Míg az elméleti tudásukat érintő kérdésekre többségben a tanulók a megfelelő választ jelölték meg, az emocionális viszonyulásuk ezekhez a kérdésekhez jelentős különbségeket mutatott (4. ábra).

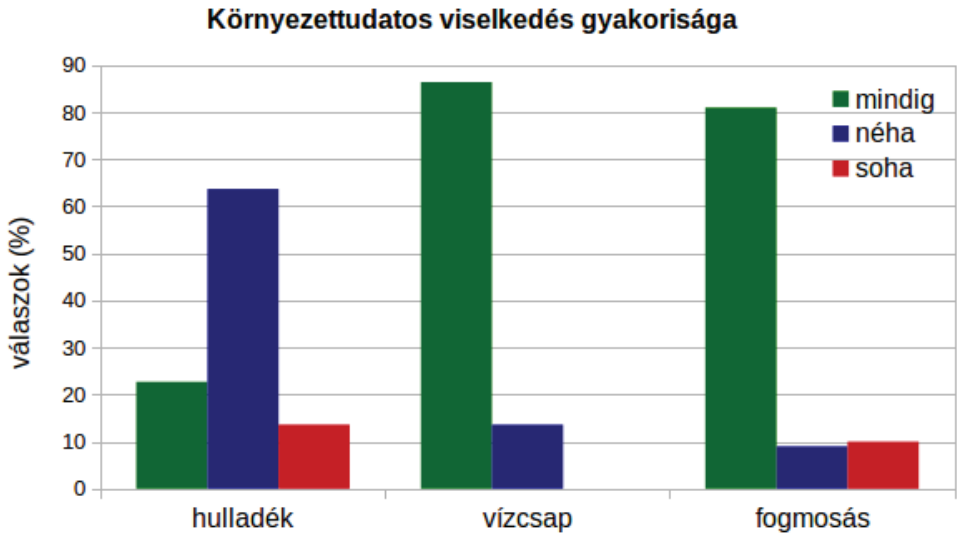
10-12 éves gyerekek érzelmi viszonyulása környezetvédelmi problémákhoz

4. ábra. A 10-12 éves gyerekek érzelmi attitűdjének vizsgálata környezetüket érintő kérdésekkel kapcsolatban.

Ez a korosztály már érdeklődik a környezeti problémák iránt, pozitív a hozzáállásuk a környezetünk védelmét érintő kérdésekhez. Leginkább az állatvilágot érintő problémákkal tudnak azonosulni. Minden gyereket elszomorít, ha egy építkezés során az állatok lakóhelyén elpusztítják (állatok lakóhelye). Sokat hallottak már a hulladék újrahasznosításáról is, 64% örül, ha azt tapasztalja, hogy valamit újrahasznosítunk, és nem kidobjuk. Legkevésbé a Föld ivóvízkészletét érintő problémákkal tudnak azonosulni, a gyerekek 50%-át a víz pazarlása egyáltalán nem érdekli (vízpazarlás).

Amikor azt kérdeztem meg a tanulóktól, hogy bosszantja-e őket az, ha az emberek kidobnak szemébe olyan dolgokat, amelyeket még újra lehetne hasznosítani, az erős érzelmi viszonyulástól a teljes érdektelenségig minden opció megjelenik, nem elhanyagolható százalékban. A gyakorlati megvalósításnál közel 40% ritkán vagy soha nem gyűjti a hulladékot szelektíven (5. ábra, hulladék), viszont a vízcsap elzárására 86,4% figyel oda (5. ábra, vízcsap), és fogmosás alatt 81% zárja el mindig a vizet (5. ábra, fogmosás). A szőrmevásárlás elkerülésére pedig 50% kérte már meg a szüleit, és még további 31% tervezi, hogy megkéri rá a szüleit. Meglepő volt, hogy annak ellenére, hogy a vízpazarlás érintette érzelmileg legkevésbé a gyerekeket, gyakorlatban sokkal jobban figyeltek vízhasználatukra, mint a szelektív hulladékgyűjtésre.

5. ábra. A 10–12 éves gyermekek környezettudatos viselkedése.

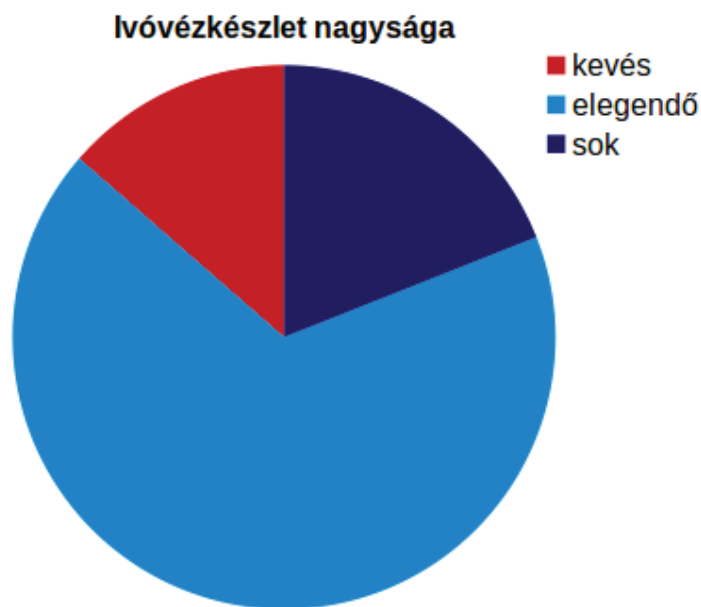
Annak ellenére, hogy fontos számukra a környezet védelme, rendelkeznek a megfelelő tudással a környezettudatos magatartás kialakításához, a mindennapi gyakorlat során nem mindig alkalmazzák azt. A hulladékot 22,7% gyűjti mindig szelektíven, és 13,6% egyáltalán nem foglalkozik a hulladék újrahasznosításával (hulladék). A vízpazarlás elkerülése inkább megjelenik, a vízcsap elzárására 86,4% figyel oda (vízcsap), és 81% elzárja a vízcsapot fogmosás alatt (fogmosás). Valószínűleg a családi minta érvényesül viselkedésükben, az emelkedő vízdíjak miatt a vízpazarlás elkerülése valószínűleg hangsúlyozottabban jelenik meg a családok életében, mint a szelektív hulladékgyűjtés, amely általában nem jár a szemszállítási díj mérséklődésével.

A hulladékgazdálkodás témakört érintő kérdésekről az attitűd három összetevőjének figyelembevételével elmondható, hogy a tanulók elméleti tudása magas szintű, emocionálisan már kevésbé elkötelezettek, és viselkedésrendszerük egyáltalán nem áll összhangban tárgyi ismereteikkel.

A második rész a növény- és állatvilág témakört tartalmazza. Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban pozitív elvárásokkal indultam, hiszen az állatok, növények közel állnak a gyermekek érdeklődési köréhez, és az általános iskolás környezettismeret tananyag is túlnyomó többségében ezt a két témakört tartalmazza. Emiatt feltételeztem, hogy a tudásuk kiemelkedő, és érzelmi viszonyulásuk a témához erősen pozitív irányú. Ismereteik megint kielégítőek voltak, 80%-a gyermekeknek tudta, hogy az itt telelő madaraknak télen etetésre van szüksége, vagy hogy az erdők kitermelésével sok állat élőhelye szűnik meg. Az affektív területeket érintő kérdéseknél várakozásomnak megfelelően az előző témaköröz képest sokkal kedvezőbb érzelmi viszonyulás tükröződik. Az állatok lakóhelyének eltűnése építkezések miatt minden gyermeket elszomorított vagy nagyon

elszomorított. A válaszokból látszik, hogy ez az a témakör, amelyhez érzelmileg leginkább vonzódik ez a korosztály.

A kérdőív utolsó témaköre az energiaforrásokról és a Föld ivóvízkészletéről szólt. A tananyag alapján negyedik osztályra ebben a témakörben is rendelkezniük kell a tanulóknak a kérdések megválaszolásához szükséges ismeretekkel. Ennek ellenére a gyerekek több mint 18%-a szerint nem létezik megújuló energiaforrás. Azok a tanulók, akik igennel válaszoltak, azok vagy nem tudtak példát írni rá, vagy helytelen példát írtak. Földünk ivóvízkészletének mennyiségére utaló kérdésre közel azonos százalékban jelent meg mind a négy alternatíva, a soha nem fogyhat ki az ivóvízkészletünk lehetőségtől a már nagyon kevés van opcióig (6. ábra). A válaszok azért is voltak meglepőek számomra, mert az iskola minden évben a víz világnapja kapcsán különféle programokat szervez a témakör megismerésének érdekében. A többségében helytelen elméleti tudás ellenére a gyermekek több mint 90%-a pozitív érzelmi viszonyulást mutat a problémával kapcsolatban, és a vízpazarlással kapcsolatban cselekedeteik is tükrözik ezt a pozitív attitűdöt, mindennapos tevékenységeik során ügyelnek a vízpazarlás elkerülésére (5. ábra, vízcsap, fogmosás).

6. ábra. A 10–12 éves gyerekek véleménye a Föld ivóvízkészletéről.

A legtöbb gyerek (67,4%) szerint a Föld ivóvízkészlete elegendő az emberiség számára, csak 13,6% tudott arról, hogy az ivóvízkészlet fogyása egyre súlyosabb problémaként jelentkezik. Annak ellenére hiányosak a gyerekek ismeretei, hogy az iskola évente, *A víz világnapján* különböző programok keretében próbálja az ivóvízkészlettel kapcsolatos problémákra felhívni a gyerekek figyelmét.

Összefoglalás

A vizsgálat célja az általános iskolás tanulók környezeti attitűdjének vizsgálata, illetve a környezeti nevelés hatékonyságának megismerése volt. Természetismeret műveltségi területű hallgatóként kiemelten fontosnak tartottam, hogy széles körű tudást szerezzek a környezeti nevelésről és a fenntarthatóságról, melyeket az irodalmi áttekintésben részletesen kifejtettem. A gyermekek környezeti nevelésének, a pozitív attitűd elsajátításának egyik legfontosabb színtere az iskola (FÜZNE, 2002; NAGY, 2009; PAKSI, 2013). Ezért hatalmas felelősséggel tartoznak a pedagógusok diákjaik környezettudatának kialakításáért. A tanulói kérdőív kitöltéséhez és értékeléséhez elengedhetetlennek tartottam az iskola megismerését. Komplex szakmai gyakorlatomon lehetőségem adódott részletesen megvizsgálni a környezeti nevelést szabályozó dokumentumokat, az általános iskolai tananyagot. Részesen lehettem a tanórán kívüli természetismereti programoknak, vetélkedőknek, és ezeken megtapasztaltam a pedagógusok és az iskola vezetőségének környezetvédelmi elhivatottságát. A mai elhatalmasodó globális problémák megoldásában és kialakulásuk megelőzésében lokálisan minden korosztálynak részt kell vállalnia. Ehhez a társadalmi szerepvállaláshoz mindenkinek rendelkeznie kell pozitív környezeti attitűddel, környezettudattal, melynek összetevőit, mint a környezeti tudást és az emocionális viszonyulást, gyermekkorban, kiemelten az iskolában kell megszerezniük a tanulóknak (MAJOR, 2012). Pedagógus-kérdőívem tapasztalatai azt mutatják, hogy az iskolák többsége nem rendelkezik kellő felszereltséggel, emiatt a nevelést támogató új módszereket nem tudják megvalósítani. A pedagógusoknak nincs lehetősége, vagy csak nagyon kevés, hogy környezeti nevelés témájú továbbképzéseken vehessenek részt, ezért a gyakorlati megvalósítás általában nem kielégítő. A tanulók környezeti attitűdjének vizsgálata során beigazolódott, hogy a három összetevő közül a gyermekek környezeti tudása áll a legmagasabb szinten, érzelmi viszonyulásuk többségében pozitív értékeket mutat, de különböző globális problémákhoz eltérő mértékű emocionális viszonyulás társul, hasonlóan NAGY (2009) vizsgálataiban tapasztaltakhoz, a legerőteljesebb viszonyulást az állatvilágot érintő problémákkal kapcsolatban tapasztaltam. A környezetvédő tevékenységek gyakorlati megvalósítása többségében nem tükrözi azt az elméleti tudást, amellyel a gyermekek rendelkeznek. A gyakorlati tevékenységek hiányát számos tényező befolyásolhatja, például a szülői minta, ami felülírhatja a gyermekek helyes környezeti tudását. Emiatt az iskolai nevelés talán egyik legfontosabb része a személyes példamutatás.

Kérdőívem bizonyítja, hogy a gyermekek az életkori sajátosságaiknak megfelelően rendelkeznek lexikális tudással, a pedagógusok személyes elkötelezettsége és példamutatása következtében a környezeti problémák iránti pozitív érzelmi viszonyulásuk is megfigyelhető. BOGNER és WISEMAN (1999) által felvázolt modell sajátosságaival összhangban a tudást és a pozitív hozzáállást nem mindig követték tettek, a gyakorlatban nem feltétlenül érvényesítették a környezetvédelmi elveket. Ennek hátterében számos tényező állhat, de véleményem

nyem szerint a szülői példamutatás és a megfelelő eszközök hiánya egyaránt meghatározó benne. Remélem, hogy az iskolákban egyre fokozódó mértékben rendelkezésre álló információs és kommunikációs technológiák, illetve a sürgető globális környezeti hatások a környezeti nevelés minőségének javulásával járnak majd.

Irodalomjegyzék

- AGÁRDY, SÁNDOR (1995): *Praktikum az óvodai és az általános iskolai környezeti neveléshez mindenkinek*. Aqua Kiadó, Budapest,
- ALBERT, JÓZSEF (2013). *Értékek, környezet, környezeti tudatosság*. Veszprém: Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola.
- BÁNDI, GY., FARAGÓ, T., LAKOSNÉ HORVÁTH A. (1994). *Nemzetközi környezetvédelmi és természetvédelmi egyezmények*. Budapest: Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium Környezetvédelmi Hivatal.
- BIRÓ, MARCELL (2012). Nemzeti Alaptanterv. *Magyar Közlöny*, 66, 7–215.
- BOGNER, F.X., WISEMAN, M. (1999). Toward measuring adolescent environmental perception. *European Psychologist*, 4(3) 139–151. DOI: <https://doi.org/10.1027//1016-9040.4.3.139>
- CZIPPÁN, K., HAVAS, P., VICTOR, A. (2012). Környezeti nevelés a fenntarthatóságért. Letöltve: 2019. október. 28. http://mkne.hu/NKNS_uj/a_%20ff_%20pedagogiaja.pdf
- CSEPELI, GYÖRGY (2001) *Szociálpszichológia*. Osiris kiadó, Budapest. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_szocialpszichologia/ch04s05.html
- FÚZSNÉ KÓSZÓ, MÁRIA (2002). A környezeti nevelés koncepciói. *Iskolakultúra*, 1, 40–41.
- HAVAS, PÉTER (2001). A fenntarthatóság pedagógiai elemei. *Új Pedagógiai Szemle*, 9. 3–15.
- KÓNYA, GYÖRGY (2018). Környezeti attitűdöt befolyásoló hatástényezők. *Képzés és Gyakorlat*, 16(2), 115–126. DOI: <https://doi.org/10.17165/TP.2018.2.8>
- LÁNG, ISTVÁN (2001). Stockholm – Rió – Johannesburg, Lesz-e új a nap alatt a környezetvédelemben? *Magyar Tudomány*, 46(12), 1415–1422.
- LÁNG, ISTVÁN (2008). A Brundtland Bizottság és a fenntartható fejlődés. *Egyenlítő*, 11, 23.
- LEHOCZKY, JÁNOS (1999). *Iskola a természetben avagy a környezeti nevelés gyakorlata*. Budapest: Raabe Klett Könyvkiadó Kft.
- LÜKŐ, ISTVÁN (2003) *Környezetpedagógia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

- MAJOR, LENKE (2012). A környezeti nevelés szerepe a környezettudatos magatartás formálásában. *Iskolakultúra*, 12(9), 71–72.
- NAGY, C. EDIT (2009). A környezeti nevelésben alkalmazott oktatási szintek, korszerű módszerek hatása a környezettudatos magatartás kialakítására. *Új Pedagógiai Szemle* 59(3), 17–36.
- PAKSI, LÁSZLÓ (2013). A környezeti problémák iránti érzékenyítés a köznevelésben. *Iskolakultúra* 13(12), 161–169.
- SZLÁVIK, JÁNOS (2013). *Fenntartható gazdálkodás*. Budapest: Wolters Kluwer Kft.
- VICTOR, ANDRÁS (2010). *Értékek és alapelvek. Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia*. Budapest: Magyar Környezeti Nevelési Egyesület.